

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ДОЙЧИК МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

УДК 17.026.4:1(091)(4)

**ІДЕЯ ГІДНОСТІ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО МОДЕРНУ
(ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)**

Спеціальність 09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Дніпро – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, соціології та релігієзнавства філософського факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Гоян Ігор Миколайович,
декан філософського факультету
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Аляєв Геннадій Євгенович,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка (м. Полтава),
завідувач кафедри філософії і соціально-
політичних дисциплін;

доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (м. Київ),
завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Сторожук Світлана Володимирівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України (м. Київ),
професор кафедри філософії.

Захист відбудеться 20 вересня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.11 з захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук при Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України за адресою: 49027, м. Дніпро, пл. Т. Г. Шевченка, 1, Палац студентів ДНУ, к.30.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпро, вул. Козакова, 8.

Автореферат розісланий 19 серпня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. А. Вершина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертації. Привернення уваги інтелектуального дискурсу до етико-антропологічної проблематики, яке чітко проявилось від середини ХХ ст., є одним із наслідків морального знецінення ідеалів та норм світського гуманізму. Як відомо, спроби його практичної реалізації не дали очікуваного результату, навпаки – на їхньому ідейному тлі постали новітні форми поневолення людини. Неспроможність людини розвинути власний творчий потенціал, реалізувати свої особистісні якості в межах не тільки тоталітарних режимів, а й ліберальних демократій зумовила знецінення раціоцентризму, а з ним і тих метакатегорій, що лежали в основі універсальних філософсько-світоглядних та етичних концепцій, які визначали особистісний вибір людини та закладали концептуальні основи її самовизначення у світі.

Не меншу роль у процесі актуалізації антропологічної та особливо етичної проблематики мали й докорінні цивілізаційні трансформації сьогодення. Зокрема, зумовлене глобалізаційними тенденціями сучасності зростання міграційних потоків все частіше сприймається як загроза існуванню історично сформованих національних спільнот та притаманної їм ціннісно-світоглядної системи. Така ситуація зумовлює зростання рівня нетерпимості та ксенофобії, тим самим актуалізуючи увагу інтелектуального дискурсу до проблем функціонування моральної свідомості та пошуку шляхів міжкультурної взаємодії в нових соціокультурних умовах.

Гостра необхідність у розробці відповідних новим соціокультурним та цивілізаційним умовам стратегій соціальної взаємодії актуалізує переосмислення світоглядних принципів, які визначали своєрідність людського співжиття на усіх етапах історичного розвитку людини, закладаючи водночас основні моральні інтенції людської поведінки та ідентичності. На наш погляд, одним із ключових понять у цьому контексті є людська гідність. Вона незмінно залишалася тим світоглядно-етичним принципом, який лежав в основі індивідуального самовизначення людини у соціальній, культурній, історичній тощо реальності та формував образ, сенс і долю людини на різних етапах історичного розвитку у відмінних соціокультурних середовищах.

Гідність, як головний принцип індивідуального морального самовизначення, який закладає імперативи людської діяльності, в умовах сьогодення набуває метаетичного характеру. Наразі вона залишається тією сутнісною ознакою, яка забезпечує єдність розірваних елементів людського існування, тим самим відкриваючи можливість, з одного боку, окреслення цілісного образу буття людини на сучасному рівні цивілізаційного розвитку, а з іншого – формування концептуального фундаменту глобальної етичної системи.

Особливої актуальності дослідження ідеї гідності набуває у суперечливих умовах становлення громадянського суспільства в Україні. Під час перманентної світоглядної та політичної кризи питання людської гідності не

тільки не девальвується, а навпаки, екзистенційно загострюється. Це й не дивно, адже розвиток суспільства, науки, культури неможливо уявити без упевнених, вільних людей, сповнених почуття власної гідності. З огляду на це дослідження базисних підстав ідеї гідності як одного з центральних концептів філософії є важливим, оскільки має істотний світоглядний вплив та визначає шляхи можливого подолання сучасної суспільної кризи в Україні.

Актуальність і своєчасність дослідження ідеї гідності у діахронному та синхронному вимірах супроводжується виразним дефіцитом теоретично узагальнюючих праць як у руслі філософської антропології, так і в історико-філософському контексті. Окремі аспекти цієї проблематики було розглянуто у працях Г. Арендт, Дж. Волдрона, Ю. Габермаса, Л. Каса, Дж. Катеба, Дж. Макреді, С. Пінкера, М. Розена, Р. Спемана, Р. Стокера, Г. Шпігельберга, Д. Шредера та ін. Виходячи з різних світоглядних та методологічних позицій ці мислителі заклали ідейний фундамент дослідження змістового навантаження гідності як етичної та правової категорії, поміж тим не змогли подолати наявної в сучасному інтелектуальному дискурсі змістової невизначеності цього складного феномену.

Досить плідними у процесі дослідження ідеї гідності як етичної категорії видаються праці Т. Аболіної, В. Андрущенко, Р. Апресяна, Г. Бандзеладзе, А. Гусейнова, Є. Золотухіної-Аболіної, В. Ларіонової, В. Малахова, М. Михальченка, В. Надурака та ін. Правові аспекти досліджуваної проблеми розглядали у своїх працях такі сучасні українські дослідники як О. Грищук, О. Дзьобань, Н. Крестовська, Т. Подковенко, Х. Хвойницька, Ю. Ходанич та ін. Варто зазначити, що згадані дослідники зосереджують увагу на філософсько-правових аспектах ідеї гідності, не вдаючись при цьому до історико-філософської рефлексії цього параметра людського існування.

Власне історико-філософський вимір дослідження ідеї гідності, як вона репрезентована мислителями від Античності до Модерну, привертав увагу таких відомих українських та зарубіжних дослідників, як С. Аверінцев, О. Александрова, Г. Аляєв, Д. Антісері, Р. Апресян, Г. Бандзеладзе, А. Барак, І. Бичко, С. Вільчинська, Г. Волинка, М. Гарнцев, І. Гоян, В. Горський, П. Гуревич, І. Євламπίєв, М. Кашуба, В. Лімонченко, А. Марру, В. Малахов, Н. Мозгова, М. Осовська, Т. Павлова, М. Печов'як, Т. Продан, Дж. Реале, М. Савельєва, Дж. Фініс, І. Ялом та ін.

Ключове теоретичне та методологічне значення в процесі вивчення становлення ідеї гідності у діахронному вимірі відіграли філософські погляди Платона, Аристотеля, Цицерона, Сенеки, Епіктета, Марка Аврелія, Юстина Мученика, Афінагора Афінянина, Климента Олександрійського, Орігена, Тертуліана, Афанасія Великого, Василя Великого, Григорія Богослова, Івана Золотоустого, Аврелія Августина, Данте Аліг'єрі, Дж. Піко дела Мірандоли, М. Монтеня, М. Лютера, Ж. Кальвіна, Р. Декарта, Ф. Бекона,

Дж. Лока, Т. Гобса, Ж.-Ж. Русо, І. Канта, А. Шопенгауера, С. К'єркегора, Ф. Достоєвського, П. Юркевича, Ф. Ніцше та ін. Праці цих мислителів стали своєрідним теоретичним узагальненням тих світоглядно-парадигмальних орієнтацій, які визначали людську гідність на різних етапах історичного соціокультурного розвитку людства, тому саме їх тексти склали джерельну базу історико-філософського аналізу становлення ідеї гідності від Античного до Модерну в цій роботі, – що не виключає можливості залучення до такого аналізу й доробку інших мислителів.

Попри наявність чималого масиву наукової літератури, в якій прямо чи опосередковано розглядається ідея гідності, в сучасному соціогуманітарному дискурсі відчувається гострий дефіцит системного концептуального історико-філософського дослідження ідеї гідності від Античності до Модерну. Таке дослідження дає можливість розкрити соціокультурні передумови становлення та парадигмальну своєрідність різних смислових вимірів ідеї гідності, що, без сумніву, сприятиме розкриттю природи цього поняття, тим самим закладаючи підвалини його концептуального окреслення в умовах сьогодення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри філософії, соціології та релігієзнавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Історичний розвиток філософії як чинник світового цивілізаційного процесу: історія і сучасність» (номер державної реєстрації: 0112 U 001828).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розкритті динаміки розвитку змістового навантаження ідеї гідності в ході історико-філософського процесу від Античності до Модерну та виявленні ролі панівних на різних етапах соціокультурного розвитку парадигмальних засад сутнісного самовизначення людини в контексті ідеї гідності.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати ідейні джерела та теоретико-методологічну основу дослідження;
- уточнити своєрідність тлумачення ідеї гідності в сучасному інтелектуальному дискурсі;
- виявити специфіку античного розуміння ідеї гідності в її етико-антропологічному та соціально-філософському аспектах;
- з'ясувати особливості концептуалізації ідеї гідності у християнській філософії Середньовіччя;
- розкрити змістову своєрідність та теоретичний потенціал інтерпретації ідеї гідності у філософській спадщині Аврелія Августина;
- реконструювати етико-антропологічний зміст ідеї гідності людини в європейському ренесансному гуманізмі;

- експлікувати відмінності у тлумаченні гідності в романському і германському Відродженні та виявити їх ідейний вплив на становлення української філософської думки;

- визначити засадничі принципи формування уявлень про гідність людини за часів Реформації;

- розкрити зміст та основні методологічні принципи осмислення ідеї гідності у філософії Нового часу;

- показати роль та місце практичної філософії І. Канта у процесі концептуалізації сучасного тлумачення гідності;

- дослідити основні тенденції розуміння ідеї гідності в європейській філософії XIX ст. в світлі індивідуалістичного підходу та окреслити його світоглядну перспективу.

Об'єкт дослідження – парадигмальні трансформації змістового навантаження ідеї гідності.

Предмет дослідження – історико-філософський вимір ідеї гідності від Античності до Модерну.

Методи дослідження. З огляду на те, що людська гідність розглядається як сутнісна риса людини, яка визначає своєрідність моральної свідомості та основні принципи людського співжиття, її дослідження може здійснюватися в межах антропології, етики, соціальної філософії та соціології, у правознавстві та релігієзнавстві тощо, провідну роль у дисертаційній роботі відіграв *міждисциплінарний* підхід, який в рамках історико-філософського дослідження передбачає не тільки синтез норм (або правил) дослідження чи техніки дослідницької роботи з джерелами, а й теоретичні ідеї і принципи, що визначають шляхи дослідження об'єкта. Не менш важливе значення у процесі історико-філософської реконструкції ідеї гідності від Античності до Модерну має принцип *об'єктивності*. Завдяки йому зводиться до мінімуму суб'єктивна інтерпретація різних джерел та соціокультурних подій і фактів. Особливого ж значення цей принцип набуває в процесі історико-філософського дослідження антропологічної та етичної проблематики, яка, поряд з іншим, є формою саморефлексії та самопізнання.

Водночас у процесі дисертаційного дослідження використовувалися принципи *історизму* (розгляд ідеї гідності з урахуванням конкретних соціокультурних умов тієї чи іншої епохи, в динаміці її змісту, в її зумовленості та взаємозв'язку з іншими ідеями тощо), *системності* (аналіз ідеї гідності як складової філософських систем зі своїми закономірностями становлення та розвитку), *цілісності* (всебічне вивчення явищ і процесів, особливостей їх функціонування, взаємозв'язку, відношення і взаємодії з погляду єдності їхніх передумов, а також значення для розвитку філософської теорії) і *критичності* (аргументований аналіз філософських уявлень про гідність з одночасним усвідомленням, що вони можуть тільки певною мірою потенційно нести у собі

зміст абсолютної істини та містити не тільки сильні, а й слабкі моменти, які потребують виявлення та об'єктивної, неупередженої оцінки).

Цілісну історико-філософську ретроспективу ідеї гідності від Античності до Модерну забезпечила єдність *культурно-історичного* та *парадигмального* підходів, які дають можливість усвідомити особливості тлумачення гідності у різні історичні періоди, в різних соціокультурних середовищах.

У ході дослідження було використано загальнонаукові та філософські методи пізнання. Застосування таких загальнонаукових методів пізнання, як *дедукція* (що допомогло надати авторському погляду послідовності та простежити цікаві причинно-наслідкові зв'язки), *індукція* (що дало змогу, вивчивши окремі міркування філософів, узагальнити їх на рівні філософських концепцій, тенденцій чи парадигм) та *аналогія* (у випадку проведення порівняння та виявлення на підставі цього спільного та відмінного, інваріантного та інноваційного), дало змогу реалізувати історико-філософську реконструкцію розуміння ідеї гідності визначальними постатями філософської культури від Античності до Модерну. Оскільки їхні погляди часто були неоднозначними, а часом і дискусійними, це спонукало використовувати й такі загальні філософські методи пізнання як герменевтичний, феноменологічний, категоріальний, компаративний, а також лінгвістичний метод контекстуального аналізу. Застосування методу *герменевтики* уможливило історико-філософську інтерпретацію з урахуванням ціннісних та наукових параметрів соціокультурних обставин формування ідеї гідності. Феноменологічний метод дозволив побачити гідність як важливий трансісторичний духовно-моральний феномен. Завдяки методу *категоріального аналізу* вдалося з'ясувати сутнісне значення категорії гідності та її взаємозв'язок з іншими ключовими категоріями філософії, як-от: істина, добро, краса, справедливість, благо, добродієвість, свобода, любов. Проведення *компаративного аналізу* дало змогу не лише зіставити міркування філософів у межах одного періоду історії філософії, а й визначити, як вони співвідносяться з ідеями представників інших епох. На підставі *лінгвістичного методу контекстуального аналізу* здійснювалося контекстуальне уточнення значень певних висловлювань і застосованих термінів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у реконструкції історико-філософської динаміки форми вираження та змісту поняття гідності людини від Античності до Модерну та виявленні парадигмальної та соціокультурної зумовленості змістового навантаження ідеї гідності.

У результаті виконання поставлених у дисертаційній роботі завдань обґрунтовано положення, що мають наукову новизну та виносяться на захист.

Вперше:

– обґрунтовано наскрізний характер ідеї гідності людини як однієї з фундаментальних складових антропологічної проблематики в історії філософії,

враховуючи інваріантність лінгвістичної форми та змістового навантаження цієї ідеї в різні історичні епохи від Античності до Модерну та у контексті сучасного інтелектуального дискурсу;

– доведено, що провідну роль в процесі розвитку змістового навантаження ідеї гідності відіграють панівна на певному історичному етапі розвитку суспільства соціальна програма та відповідний їй антропологічний ідеал, які задають параметри самовизначення особистості «відповідно до» своєрідності світоглядно-ціннісної системи суспільства. Це, своєю чергою, зумовлює внутрішнє протиріччя між панівним у сучасному інтелектуальному дискурсі гуманітарно-антропологічним змістом гідності, що виражається у самоцінності особистості, та соціально-цивілізаційними й/чи ідеологічними параметрами, які задають систему координат для самовизначення особистості, тим самим закладаючи світоглядні засади соціально схвальної поведінки людини. На цьому тлі обґрунтовано принципове значення парадигмального підходу в процесі історико-філософського дослідження ідеї гідності;

– виявлено неоднозначність тлумачення ідеї гідності в античній філософії та показано, що, на відміну від давніх греків, які розглядали гідність як критерій соціальної значимості людини з огляду на її здатність виконувати власне призначення у соціумі, тим самим підтримуючи його космічний порядок, римські стоїки тлумачили життя у злагоді з природою як здатність долати душевні хвилювання, пристрасті, бажання, свої страхи та смуток, а тому у стоїцизмі гідність набуває глибоко екзистенційного виміру і тлумачиться не як критерій соціальної цінності людини, а як внутрішня характеристика людської душі та критерій моральної самооцінки на основі розумного ставлення до зовнішніх щодо людини обставин;

– показано, що започатковане Отцями Церкви поєднання теоцентризму та антропоцентризму утримувало християнський світогляд Середньовіччя у парадигмальному просторі премодерну з притаманною йому традицією тлумачення гідності крізь призму «відповідності» Божественному задуму та наперед визначеному Богом місцю людини в світі. Такий підхід істотно гальмував розвиток вчення про самоцінність людини та відповідно про гідність кожної людини без огляду на її релігійні чи інші переконання;

– виявлено, що у філософії епохи Відродження, в результаті істотного переосмислення християнської антропології, людина починає розглядатися як носій божественних потенцій, які вона повинна реалізувати в земному житті, а людська гідність розглядається крізь призму здатності до творення та активної позиції й у громадянському житті; такий підхід, хоча й сприяє звільненню людини від наперед визначеної (становим походженням та божественним задумом) програми людської діяльності, тим самим утверджуючи ідею природної рівності усіх людей, все ж не виходить за рамки премодерної

парадигми мислення завдяки збереженню загальної мети життя і діяльності людини;

– обґрунтовано, що гідність у протестантизмі розглядається як етична категорія, яка використовується, з одного боку, для позначення моральної самооцінки особистості, тим самим набуваючи екзистенційного виміру, а з іншого – для визначення соціально значимих для підтримання єдності спільноти моральних якостей особистості; на цьому тлі підкреслюється ідейний зв'язок протестантизму з премоделною парадигмою мислення та світобачення;

– охарактеризовано ідейні та соціокультурні підвалини трансформації ідеї гідності в новоевропейській філософській думці та доведено, що посилення утилітарної складової ідеї гідності у модерних мислителів було закономірним наслідком абсолютизації свободи та культу розуму, які вважалися запорукою зростання особистого та суспільного добробуту; з огляду на це гідна людина – це не егоїст, що прагне до самозбагачення, а людина, яка здатна реалізувати свій підприємницький потенціал, сприяючи розвитку усього суспільства;

– виявлено, що в некласичній філософії ХІХ ст. ідея гідності набуває глибоко екзистенційного змісту і тлумачиться як сутнісна характеристика особистості, що виявляється у здатності до постійного морального вдосконалення, але не у відповідності з формальними моральними законами, а у напрямку, визначеному глибинними внутрішніми потенціями ірраціональної природи людського буття.

Уточнено:

– характеристику своєрідності тлумачення гідності в сучасному інтелектуальному дискурсі та показано, що наразі в історико-філософському дискурсі гідність розглядається або як етична категорія, яка позначає цінність людської особистості, або як критерій морального ставлення людини до самої себе у результаті самоактуалізації власних потенцій; обидва підходи можна вважати універсальними, однак у різних історичних та соціокультурних контекстах вони можуть набувати різного змістового навантаження;

– розуміння своєрідності тлумачення гідності у філософії романського та германського Відродження та показано, що у романському Відродженні ідея гідності актуалізувалася в контексті антропологічного титанізму, натомість у германському Відродженні тривко зберігалися традиції християнського етичного раціоналізму. На цьому тлі виявлено органічну єдність української ренесансної інтелектуальної думки як з романським, так і з германським Відродженням, що проявилася у визнанні моральної автономії особистості, яка, однак, не досягала рівня необмеженого титанізму, а експлікувалася в контексті християнського етичного раціоналізму.

Отримало подальший розвиток:

– вивчення своєрідності філософського спадку Аврелія Августина, у ході якого показано, що, подібно до своїх сучасників, мислитель розглядає людську

гідність крізь призму втраченої богоподібності, проте спростовує можливість її відновлення у процесі праведного життя. Гідність, як доводить Августин, була дарована людині Богом, а отже і її повернення є результатом Божої Благодаті. Спростування можливості самостійного відродження гідності людиною у підсумку праведного аскетичного життя не призвело у творчості Августина до етичного колапсу завдяки послідовно обґрунтованому теоцентризму, який орієнтує людину на самовіддану любов до Бога та сподівання на Божу Благодать, і водночас закладає ідейні підвалини розвитку принципу егалітаризму, чим формує підґрунтя для ідейного розриву з премодерном;

– дослідження етики І. Канта, в межах якої спростовується властива ранній модерній філософії (зокрема, Т. Гобса) інтенція на зведення людської гідності до соціальної цінності індивіда. На цьому тлі показано, що І. Кант експлікує гідність як сутнісну рису людини, що виявляється у здатності формувати ієрархію соціальних цінностей, які при бажанні чи необхідності можна змінити, продати або купити, оскільки вони мають власні еквіваленти. Натомість сама особистість, унікальність якої розкривається завдяки здатності розумно творити закони та цінності, не має еквівалентів, завдяки чому й володіє гідністю. На цьому ідейному тлі експліковано імпліцитний парадокс тлумачення гідності І. Кантом.

Практичне значення отриманих результатів. Це дослідження детально висвітлює актуальну історико-філософську проблематику, визначає усталені в європейській філософії, починаючи від Античності до Модерну, методологічні принципи розуміння ідеї гідності як однієї з визначальних ідей для становлення західної цивілізації. У процесі дослідження застосовано парадигмальний підхід до інтерпретації доробку філософів різних епох та напрямків, поглиблено й розширено науково обґрунтовані знання з етико-антропологічної та соціально-філософської проблематики як ключові для розуміння світоглядно-ціннісних підвалин західної цивілізації.

Матеріали дисертації можна використовувати для підготовки лекційних курсів з історії філософії, історії української філософії, філософії історії, соціальної філософії, етики тощо.

Репрезентовані в дисертації дослідницькі матеріали автор застосовував у практичній викладацькій діяльності під час читання навчальних курсів «Філософія», «Зарубіжна філософія ХІХ–ХХ ст.», «Філософія історії», «Філософія управління» (для студентів філософського факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»), а також у процесі роботи над навчальними посібниками.

Особистий внесок здобувача полягає в історико-філософській реконструкції та концептуальній систематизації основних підходів до розуміння ідеї гідності людини в європейській філософії від Античності до Модерну, встановленні її передумов, особливостей та перспектив розвитку,

зіставленні з іншими важливими етико-антропологічними та соціально-філософськими ідеями, у тому числі з урахуванням ідейного здобутку української філософської думки. Висновки та положення наукової новизни дисертації отримані автором у процесі самостійного дослідження. Для аргументації власної авторської позиції використано україномовні та російськомовні філософські першоджерела, критичну літературу, не перекладені раніше (переважно англomовні) монографії і статті та інші дослідницькі матеріали, на які здійснено відповідні посилання. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Усі публікації з теми дослідження підготовлені без співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації обговорені на науково-теоретичних семінарах кафедри філософії, соціології та релігієзнавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: «Дні науки філософського факультету – 2009» (Київ, 21–22 квітня 2009 р.); «Дні науки філософського факультету – 2010» (Київ, 21–22 квітня 2010 р.); «Актуальні проблеми трансформації моральних цінностей сучасного українського суспільства» (Івано-Франківськ, 10-11 травня 2010 р.); «Українська філософська думка в контексті європейської філософії» (Івано-Франківськ, 19-20 травня 2011 р.); «Дні науки філософського факультету – 2012» (Київ, 18–19 квітня 2012 р.); «Аврамічні релігії в Україні: історія, етнокультурні взаємовпливи, міжконфесійні взаємини» (Галич, 25 травня 2013 р.); «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього України» (Запоріжжя, 29 березня 2013 р.); «Дні науки філософського факультету – 2013» (Київ, 16–17 квітня 2013 р.); «Філософія у сучасному соціумі» (Донецьк, 24-26 квітня 2013 р.); «Із Києва по всій Русі: наукова богословсько-історична конференція, присвячена 1025-літтю Хрещення Київської Руси-України» (Київ, 15 травня 2013 р.); «Творчість як спосіб буття свободи» (Київ, 16 травня 2013 р.); «Творчі пошуки в галузі мистецтва та художньої освіти: традиції, сучасність та перспективи» (Луганськ, 17 квітня 2013 р.); «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті» (Харків, 25-26 квітня 2013 р.); «Проблеми моралі: теорія та практика» (Яремче, 24-25 травня 2013 р.); «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 26 квітня 2013 р.); «Роздуми про глобальну політичну теорію (в контексті енцикліки «Caritas in Veritate»)» (Львів, 13–14 березня 2014 р.); «Дні науки філософського факультету – 2014» (Київ, 15–16 квітня 2014 р.); «Дні науки філософського факультету – 2015» (Київ, 21–22 квітня 2015 р.); «Святий рівноапостольний Володимир – творець Української Держави» (Київ, 13–14 травня 2015 р.); «Творчість у філософських вимірах» (Київ, 14-15 травня 2015 р.); «Українська філософська думка в контексті європейської філософії: історія і сучасність» (Івано-Франківськ, 29-30 травня 2015 р.); «Людина, культура, техніка в новому

тисячолітті» (Харків, 21-22 квітня 2015 р.); «Стратегія майбутнього: соціально-філософський вимір» (Одеса, 19 листопада 2015 р.); «Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації» (Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.); «Сучасні проблеми управління: діалектика централізації та децентралізації» (Київ, 10 грудня 2015 р.); «Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 95-річчя заснування Донецького національного технічного університету)» (м. Красноармійськ, 17-18 березня 2016 р.), «Дні науки філософського факультету – 2017» (Київ, 25–26 квітня 2017 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано одноосібну монографію «Ідея гідності в історії європейської філософії» (Івано-Франківськ, 2018), 24 статті у наукових виданнях, спеціалізованих з філософських наук, з них: 14 – у фахових виданнях України; 10 – у періодичних виданнях іноземних держав за напрямком дисертації і фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз. Додатково відображають матеріали дослідження: 2 статті в інших наукових виданнях, та 27 тез, надрукованих у збірках матеріалів наукових конференцій за напрямом підготовленої дисертації. Усі публікації написані без співавторів.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів (кожен з них містить підрозділи), висновків до кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 510 стор., з них 399 стор. основного тексту. Список використаних джерел складається з 427 найменувань, з яких 114 – англійською мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **«Вступі»** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його об'єкт, предмет та мету, висвітлено методологічну основу, розкрито наукову новизну й сформульовано її в тезах, що винесені на захист. Окрім того, показано теоретичне і практичне значення дисертації, повідомлено про її апробацію, зв'язок із науковою програмою і темою, описано структуру дослідження.

У першому розділі **«Джерела, історіографія та методологічна основа дослідження»** розглядаються джерела, історіографія та методологічна основа дослідження. З цією метою розкривається зміст основних понять, винесених у назву дослідження, здійснюється критичний аналіз джерел за темою дисертації, розкриваються основні підходи до осмислення ідеї гідності у сучасній науці.

У підрозділі 1.1. **«Ідея гідності в історико-філософському дискурсі»** розкривається теоретична основа дисертаційного дослідження та висвітлюється наявне в сучасному соціогуманітарному дискурсі різноманіття тлумачень ідеї гідності.

Ідея гідності є однією з найбільш дискусійних проблем сучасного інтелектуального дискурсу. В одних випадках цей концепт піддають критиці чи/та спростовують його евристичний потенціал (С. Пінкер), в інших, навпаки, захищають, водночас обґрунтовуючи його непересічну роль в процесі пояснення своєрідності буття моральної свідомості та її відношення до права (Дж. Волдрон, Ю. Габермас, Дж. Катеб, М. Розен, Р. Спеман). Одні вчені розглядають гідність як статус, інші як внутрішню цінність людської екзистенції, ще інші як вираження характеру, а ще деякі взагалі заперечують її як безпідставну вигадку.

Відсутність чіткого й однозначного підходу до розуміння змістового навантаження ідеї гідності поєднується із зростанням масиву праць, в межах яких гідність експлікується як вихідна засада конституційних прав і свобод людини (Дж. Волдрон, Е. Вебстер, Ю. Габермас, А. Гевірт, Р. Говард, Р. Готескі, Р. Дворкін, П. Кауфман, М. Мальман, М. Мейєр, Дж. Монтгомері, Е. Сіх, Дж. МакГрегор, Дж. Фініс, В. Талбот, Дж. Тулі та ін.). Ці дослідники акцентують увагу на тому, що ідея гідності, з одного боку, надає концепту прав людини додаткового морального навантаження, а з іншого – сприяє уточненню правового, політологічного, етико-релігійного дискурсу шляхом поміщення його в конкретний соціальний контекст.

На відміну від західноєвропейського інтелектуального дискурсу, де гострі дискусії щодо змістового навантаження ідеї гідності поєднуються із невпинним залученням цього концепту до правової сфери, у пострадянському інтелектуальному просторі гідність зазвичай розглядається як етична категорія та моральний закон. Досить плідними у дослідженні цього аспекту ідеї гідності стали праці Т. Аболіної, В. Андрущенко, Р. Апресяна, Г. Бандзеладзе, А. Гусейнова, Є. Золотухіної-Аболіної, В. Малахова, М. Михальченка, Т. Павлової, В. Ярошовця та ін.

Досить помітним в українській соціогуманітарній науці останніх років стало зростання інтересу до правових аспектів ідеї гідності. В даному контексті особливу увагу привертають праці О. Гришук, О. Дзьобаня, Н. Крестовської, Т. Подковенко, Х. Хвойницької, Ю. Ходанича та інших українських дослідників, які намагаються розкрити правовий потенціал ідеї гідності, уникаючи її ґрунтовної історико-філософської інтерпретації. Такий методологічний підхід зумовлює постання великої кількості ситуативних наукових праць, без належного усвідомлення дійсного пояснювального потенціалу ідеї гідності.

З огляду на те, що у сучасному інтелектуальному дискурсі концепт гідності людини ще далекий від очевидного, його прояснення залишається серйозним викликом для всієї соціогуманітарної науки, яка потребує насамперед уточнення понятійного апарату.

У підрозділі 2.2. «**Етимологічні витoki та змістові конотації терміна “гідність”**» висвітлюються панівні в сучасній соціогуманітарній науці та буденній свідомості підходи до тлумачення змісту людської гідності.

Нааявне сьогодні різноманіття підходів до тлумачення змісту гідності значною мірою постає рецепцією етимологічного змісту слова «гідність», яке позначало «відповідність» соціокультурним вимогам, становому походженню, моральним вимогам, космічному закону буття тощо. Унаслідок цього у сучасному інтелектуальному дискурсі та буденній свідомості існує цілий спектр підходів, в межах яких проявляються відмінні семантичні конотації змістового навантаження поняття «гідність». В одних випадках його використовують для позначення мінової вартості та/або позитивного виміру, що належить як об'єкту, події (номінал монети, товару, гідну працю, гідну винагороду), так і суб'єкту, в інших – статусу та суспільної значимості особистості, яка зазвичай постає результатом суспільної оцінки діяльності та вчинків окремого індивіда.

Економічні конотації ідеї гідності сформувалися під впливом соціокультурних та цивілізаційних трансформацій, що відбулися внаслідок індустріалізації та зумовленої нею індивідуалізації, незмінно зберігаючи первинний етимологічний зміст цього концепту, та заклали ідейний фундамент для утвердження морального виміру прав людини, й передусім права на повагу.

У сучасному інтелектуальному дискурсі чітко простежується тенденція до розгляду гідності як етичної категорії, яка використовується або для позначення самоцінності людської особистості, або для відображення моральної самооцінки людини у процесі її самовизначення у світі інших. На цьому тлі підкреслюється, що головну роль у процесі розвитку змістового навантаження ідеї гідності відіграють панівна на певному історичному етапі розвитку суспільства соціальна програма та відповідний їй антропологічний ідеал, які задають параметри самовизначення особистості «відповідно до» своєї ціннісної системи суспільства.

У підрозділі 1.3. «**Теоретико-методологічні основи дослідження**» розкриваються методологічні підвалини комплексного історико-філософського дослідження ідеї гідності. Так, беручи до уваги той факт, що ідея гідності є невід'ємною складовою антропологічної проблематики, а тому її змістове навантаження обумовлювалося тими світоглядно-парадигмальними настановами, які панували в різні історичні періоди, історико-філософська ретроспекція ідеї гідності від Античності до Модерну зумовила використання культурно-історичного та парадигмального підходів, що в єдності своїй дали можливість усвідомити особливості тлумачення гідності у різні історичні періоди, в різних соціокультурних середовищах.

З огляду на те, що гідність у сучасній соціогуманітарній науці постає багатоплановим поняттям, у змісті якого чітко проявляються етичні, правові,

психологічні тощо складові, у процесі дослідження широко використовувався міждисциплінарний підхід, який дав можливість врахувати не тільки теоретичні напрацювання, а й концепти, ідеї та норми дослідницької роботи, здійснені у межах різних наукових дисциплін.

Важливого значення в процесі дослідження ідеї гідності від Античності до Модерну набуває метод соціально-антропологічного аналізу, який дав можливість розкрити вплив соціального середовища на своєрідність ментально-психологічних та ціннісних характеристик кожної конкретної особистості. Натомість в історико-філософському дослідженні метод соціально-антропологічного аналізу використовувався в поєднанні з методом соціокультурного аналізу, які разом забезпечили розкриття впливу соціального середовища на ціннісні орієнтації його представників. Об'єктивність і повноту результатів, отриманих у результаті використання вказаних методів, забезпечило використання принципу історизму, який поєднується із принципом єдності історичного й логічного.

Базові методологічні принципи герменевтики мали високий евристичний потенціал у процесі інтерпретації історичних, філософських та культурологічних творів. Саме вони слугували теоретичним тлом не тільки для виокремлення особливостей розуміння ідеї гідності в різні історичні періоди, а й для окреслення історичного і культурного середовища, яке породжувало історично специфічні аспекти змістового навантаження ідеї гідності беручи до уваги розуміння ролі та призначення людини в світі.

Засадниче значення в процесі історико-філософського дослідження ідеї гідності мав феноменологічний метод. Він дав можливість віднайти те, що, попри істотні історично сформовані та парадигмально обумовлені смислові конотації ідеї гідності, залишалося сталою, сутнісною характеристикою ідеї гідності. Окрім того, важливу роль у процесі дослідження відіграли такі загальнонаукові методи, як індукція, дедукція, абстрагування і конкретизація тощо.

У другому розділі **«Поняття гідності людини в історії античної філософії»** розглядається своєрідність тлумачення людської гідності у філософській спадщині Платона, Аристотеля та стоїків; досліджуються причини домінування поведінкових конотацій змістового навантаження поняття «гідність».

У підрозділі 2.1. **«Ідея гідності людини у сократичних діалогах Платона»** показано, що у філософській спадщині Платона проблема людської гідності постає невід'ємною складовою, з одного боку, античної світоглядної системи, а з іншого – його вчення про буття. Як частина онтології, антропологічна проблематика у філософії Платона розглядається в контексті тріади «гідність–розум–звичай» і не набуває самостійного окреслення, що визначає своєрідність тлумачення мислителем змісту гідності.

Концептуальною основою вчення про гідність у творчій спадщині Платона є визнання єдності людини та космосу, який розглядається як раціонально впорядкований соціум, представлений ідеальним полісом – Республікою. Отже, окрема людина є носієм якостей космосу (Блага), а отже, так само як і космосу, притаманний розум, яким вона керується у своїй поведінці. На цьому концептуальному тлі Платон розвиває власне етичне вчення, в межах якого гідність постає як якісна характеристика людини, або здатність формувати соціальний порядок – космос.

У творчості Платона гідність розглядається як поведінкова характеристика людини та/або моральна якість її душі, здатної чинити справедливо, тобто у відповідності з вимогами розуму, які не обов'язково відповідають грецькій пайдейї. Приділяючи чималу увагу раціональним здібностям та пізнанню людини, Платон все ж переконаний, що гідність не здобувається самостійно людиною, а має трансцендентне походження, тому її варто розглядати як божественний дар або особливу якість людської душі. Таке розуміння людської гідності не тільки цілком і повністю відповідало основним світоглядним принципам античного полісу, а й дало можливість сформувати проект ідеального суспільства.

У підрозділі 2.2. «**Специфіка розуміння категорії «гідність» у поглядах Аристотеля**» акцентується увага на тому, що у філософії Аристотеля гідність набуває багатопланового виміру: в одних випадках вона розглядається як критерій екзистенційної значущості людини, в інших – як критерій її соціальної цінності відповідно до вимог розуму, які зазвичай не суперечать грецькій пайдейї (тобто системі ціннісних та культурних настанов). Незмінним елементом змістового навантаження ідеї гідності у творчості Аристотеля є моральна оцінка людини з огляду на її здатність діяти розумно, тим самим проявляючи добродієність.

Розглядаючи гідність як моральну характеристику людини, Аристотель акцентував увагу на сукупності якостей, які формуються у процесі виховання і забезпечують гідність людини як соціальної істоти. На цьому концептуальному тлі мислитель обґрунтовує наявність істотних відмінностей у соціальному призначенні, а отже і статусі кожної людини відповідно до притаманних їй чеснот. Отже, мислитель розвиває започатковану Платоном ідею щодо якісної відмінності людей, водночас підкреслюючи, що набуття людиною гідності відбувається у процесі виховання та добродієсного життя, яке досягається розумовими та морально-вольовими зусиллями.

На відміну від Платона, який акцентує увагу переважно на поведінкових характеристиках ідеї гідності, у філософській спадщині Аристотеля вона набуває екзистенційного виміру. Так, на думку мислителя, гідність – це не тільки соціальна цінність людини, а й стан людської душі, який виникає внаслідок самоусвідомлення повноти свого життя, завдяки розумній реалізації

власних чеснот. Усвідомлення власної гідності, або соціальної значущості, за Аристотелем, є щастям.

Підкреслюючи надзвичайно важливе значення розуму та вільного вибору для розвитку чеснот і, відповідно, досягнення гідності, Аристотель не виходить за рамки парадигмальних настанов античного світогляду, тому для нього особистість має цінність, а отже й гідність тільки у вимірі політичного життя та системи узвичаєних норм і цінностей.

У підрозділі 2.3. **«Соціальний вимір гідності людини у філософії стоїцизму»** висвітлюються особливості тлумачення людської гідності у стоїцизмі в контексті розвинутої його представниками антропологічної проблематики.

Космополітизм стоїків спонукав до усвідомлення однакової й безумовної цінності всіх людських істот, що, на їхню думку, укорінена в раціональності й моральній здатності, а не у рисах, які зумовлені випадковими природними чи соціальними умовами. На думку стоїків, щоб визнати самоцінність та гідність кожної людини, необхідно знецінити соціальні статуси, приписи та цінності, оскільки вони не мають жодного стосунку до щастя людини. Гідність моральної сили самодостатня, вона полягає в ній самій.

Філософія стоїцизму виокремилася з-поміж інших ідейних напрямків елліністично-римського періоду саме тим, що запропонувала соціально орієнтоване уявлення про гідність як про «мистецтво життя» у пристрастному світі людей у згоді з розумною природою і схильностями, а також як про кристалізацію переконань з урахуванням етично належного в умовах суперечливої соціальної реальності. Тобто стоїки схилилися до етичного раціоналізму в тлумаченні гідності.

Філософія стоїцизму пропонує модель гідної поведінки в умовах, коли людина втратила владу над обставинами свого життя. Вона дає відповідь на запитання, як діяти людині, коли вона нічого не може зробити. Суть цієї відповіді полягає в такому: підкоритися долі, протиставивши їй стійкість, непохитність духу, прославити силу внутрішньої людини над слабкістю зовнішньої, не ідентифікувати свою гідність з наочним проявом подій буття, а навпаки, вилучити її зі сфери необхідності, замкнути в собі, не пов'язувати щастя ні з чим, окрім чесноти, добровільно і незворушно приймати будь-який, навіть найнесподіваніший поворот життєвих ситуацій.

Третій розділ **«Розвиток ідеї гідності людини у філософії Середньовіччя, Відродження та в ідейних здобутках Реформації»** присвячений висвітленню тих змістових конотацій ідеї гідності, які постали на ідейному тлі християнського віровчення та у результаті його поступового переосмислення у період Відродження та Реформації.

У підрозділі 3.1 **«Проблема гідності людини у християнській апологетиці»** розкриваються концептуальні підвалини не тільки

християнського тлумачення людської гідності, а й антропологічної проблематики взагалі.

Концептуальною основою формування ранньохристиянського розуміння гідності у творчій спадщині апологетів став старозавітний міф про гріхопадіння, який визначав особливості розуміння людської гідності. Зокрема, цей міф став ідейною основою для розуміння гідності як морального ідеалу, якого людина має досягнути, наслідуючи аскетичне і праведне життя Христа, оскільки вона так само є носієм образу Бога. Таке розуміння людської гідності, з одного боку, заклало ідейні підвалини егалітаризму, а з іншого – стало ідейною основою християнського етичного ідеалу, який уособлювався чернецтвом.

Віра в богоподібність людини дала можливість апологетам спростувати обґрунтований римськими стоїками принцип фатальної зумовленості усього життя людини та протиставити йому принцип свободи волі, яка відтепер є запорукою досягнення гідності. Попри те, що принцип богоподібності згодом став основою для визнання самоцінності кожної особистості, у християнській апологетиці він сприймався буквально, в результаті чого мучеництво стало вищим критерієм гідності людини.

Формування нових конкретно-історичних шляхів реалізації людської гідності в межах християнської апологетики не зумовило її парадигмального розриву із античною філософією не тільки завдяки збереженню віри в трансцендентний характер гідності, а й тому, що гідність продовжує тлумачитися як критерій соціальної цінності людини з огляду на її відповідність нормам, правилам і цінностям християнської спільноти, яка намагалася відмежуватися від будь-яких зв'язків з матеріальним світом, зосередивши увагу на моральному вдосконаленні та відповідно досягненні богоподібності.

У підрозділі 3.2 **«Концептуальне окреслення розуміння гідності у християнській патристиці»** розкриваються концептуальні підвалини тлумачення змісту гідності Отцями Церкви та підкреслюється ідейна спорідненість їх етичних учень.

Ідея гідності у період патристики тісно пов'язана зі своєрідністю розуміння антропологічної проблематики. Зокрема, у творах Отців Церкви людина розглядається не як самостійна особистість, а радше як образ особистості, який максимально повно актуалізується завдяки поверненню втраченої під час гріхопадіння богоподібності, тим самим повертаючи собі свою втрачену гідність. Отже, гідність у вченні Отців Церкви – це якість, яка була дарована людині Богом і яку необхідно повернути чи відродити, тим самим реалізувати своє наперед визначене Богом місце у світі.

Притаманне філософським вченням Отців Церкви поєднання теоцентризму та антропоцентризму визначило своєрідність тогочасного тлумачення людської

гідності через «відповідність» Божественному задуму та наперед визначеному Богом місцю людини в світі. Такий підхід істотно гальмував розвиток вчення про самоцінність людини як такої та відповідно про гідність кожної людини без огляду на її релігійні чи інші переконання.

У підрозділі 3.3 «**Антиномічний вимір гідності людини у філософії Аврелія Августина**» продемонстровано ідейний розрив етико-філософської спадщини Августина Аврелія з античною етикою та розкрито своєрідність і перспективи запропонованого мислителем вчення про людську гідність.

З огляду на прихильність до християнського віровчення для Августина були цілковито неприйнятними ідеї античної етики з її культом природи й розуму, природним і оптимістичним поглядом на людину, вченням про її свободу та гідність, силу й могутність, право на активне життя й насолоду від життя, на щастя. Мислитель, на відміну від своїх попередників, вважає, що розум людини – це не самоцінність і не сутнісна характеристика, а засіб досягнення вищої мети.

Августин поділяє спільну для представників середньовічної філософії віру у те, що втрата гідності, гріховність і ницість людини мають своєю першопричиною неправильне використання свободи волі, фатальний непослух Богові. Саме через Адама гріх, приниження, страждання та смерть увійшли в життя усіх людей. Орієнтуючись виключно на свої людські цілі, вони втратили гідність, досконалість, даровану Богом, втратили можливість не грішити. Поміж тим, у це вчення Августин вносить істотні корективи – він вважає, що людина своїми вчинками і праведним життям не спроможна самостійно повернути втрачену гідність – її відновлення здійснюється тільки завдяки Благодаті.

Перебуваючи на позиції предестинації, що загалом суперечить християнській моралі, Августин доводить неспроможність людини самостійно стати гідною істотою, однак не спростовує наявність гідного і негідного у людському житті. Зокрема, мислитель подібно до античних філософів розвиває вчення про любов, яка є не тільки чеснотою, а й рушійною силою, що спрямовує людину до відповідної їй цілі. Відповідним для християнського мислителя об'єктом людської любові може бути тільки Бог. Гідна людина непереможна і досконала, тому що любить те, що не може бути в неї відібране, а отже й не може зазнати поразки.

У підрозділі 3.4. «**Тлумачення ідеї гідності у філософії доби Відродження**» підкреслюється, що формування ідеї гідності за доби Відродження зумовлене своєрідністю ренесансного антропоцентризму. Так, на відміну від середньовічної людини, погляди якої були звернені до надкосмічного Творця, пошуки якого здійснювались у глибинах власної самосвідомості, людина доби Відродження шукала шляхів уподібнення до Бога не тільки через самозаглиблення, смиренність, а й через спрямовану назовні

активність, через любов, усвідомлення значущості свого буття та через власну творчість.

Гуманісти переконані, що людина, як найвище творіння Бога, сотворене за Його образом і подобою, має діяти, наслідуючи Творця. Звідси випливає титанізм Відродження – підняття людини до рівня Бога в деяких її можливостях і діях, і саме в цьому аспекті титанізм постає одним із засновків тлумачення гідності в епоху Відродження.

Попри те, що людина епохи Відродження абсолютизується як індивідуальність, на відміну від підходу Середньовіччя, згідно з яким абсолютизувалася людина як усезагальність, ренесансні мислителі ще не мислять окремими категоріями, а цілісними образами, ідеями, блоками, які дозволяють оцінити себе та інших з позиції загального, що, звісно, істотно обмежує повноцінний розвиток ідеї про самоцінність та, відповідно, гідність кожної людини незалежно від рівня реалізації її божественних потенцій та рівня прояву соціальної активності.

На відміну від представників романського Відродження, мислителі германського Відродження наголошують на важливості пізнавальної діяльності людини для створення умов її творчого самовираження й самовдосконалення на основі етичного раціоналізму. Принципи індивідуалізму та етичного раціоналізму, розвинуті представниками романського та германського Відродження, були органічно поєднані у філософській спадщині українських гуманістів.

У підрозділі 3.5. **«Розвиток концепту гідності людини в духовному досвіді Реформації (Мартін Лютер, Жан Кальвін)»** показано, що ідея гідності в протестантизмі часів Реформації розгортається крізь призму принципів моральної автономності людської особистості, свободи совісті, професіоналізму та предестинації. Зокрема, протестантські теологи вважали, що людська гідність полягає у здійсненні свого божественного призначення шляхом добросовісної професійної самореалізації. На цьому концептуальному тлі формується докорінно відмінний порівняно із середньовічним, новочасний стиль життя економічно активної людини.

Протестантський «професіоцентризм» пов'язаний із теоцентризмом – людина повинна займатися професійною діяльністю не задля розваг чи задоволення своїх невситимих споживчих апетитів, а саме для Бога людина повинна працювати й ставати заможнішою, отримуючи тим самим додаткові важливі можливості та засоби чинити добро на благо Йому. На цьому ідейному тлі формується властива протестантизму аскетична етично-моральна система, в межах якої сумлінна праця визнається критерієм людської гідності, натомість марнотратство, гедонізм та азарт, які були проявом пристрастей, зазнавали суспільного осуду.

Протестантизм стає ідейною підвалиною утвердження моральної автономності особистості завдяки визнанню людини причиною власного спасіння та своєї гідності. Внаслідок цього у протестантизмі гідність розглядається як етична категорія, що використовується, з одного боку, для позначення моральної самооцінки, тим самим набуваючи екзистенційного виміру, а з другого – для визначення соціально значимих для підтримання єдності спільноти моральних якостей особистості.

Четвертий розділ **«Особливості розуміння гідності людини у філософії Нового часу»** присвячений висвітленню тих змістових конотацій ідеї гідності, які відбулися в результаті секуляризації та формування ідей автономного соціального суб'єкта та природної рівності людей.

У підрозділі 4.1. **«Постановка та розв'язання проблеми гідності людини у філософії Нового часу (Рене Декарт, Френсіс Бекон, Джон Лок)»** висвітлюються ідейні передумови становлення модерної парадигми мислення та розкривається їхній вплив на своєрідність розуміння людської гідності.

Секуляризація та розвиток наукових знань закладають концептуальні підвалини для переосмислення місця та ролі людини в світі. Зокрема, орієнтуючись на всезагальне та об'єктивне знання, що існує незалежно від людини, новоєвропейська філософія дає можливість експлікувати людину як автономного соціального суб'єкта, незалежного від Бога та впливу наперед визначеним становою приналежністю місцем у соціумі та відповідними йому функціями. Інакше кажучи, соціальний суб'єкт у своєму житті керується тільки власним досвідом та знаннями, які, своєю чергою, стають основою для утвердження його гідності.

Руйнування станової визначеності, з одного боку, та визнання моральної автономності усіх людей – з іншого, стало ідейною передумовою формування ідеї природної рівності та визнання розуму головним критерієм гідності. Завдяки розуму люди здатні створити найбільш ефективно для розвитку людини громадянське суспільство та реалізувати даний людині природою потенціал.

Становлення та розвиток капіталізму ставить знак рівності між гідністю й ініціативою, гідністю та вмінням бути успішним. Справжньою гідністю володіє та людина, яка не задовольняється становищем найманого робітника, доволі тяжким і принизливим за часів первісного нагромадження капіталу. Вона не мріє вічно експлуатувати зів'ялий аристократичний авторитет, а виявляє кмітливість, хоробрість для утвердження себе як буржуа-підприємця. Гідність здобуває та захищає людина, яка не тільки спроможна отримати в спадщину багатство, що «тане» з кожним днем, а й уміє збільшувати, нарощувати наявне. У цьому аспекті знання та вміння людини скеровані на практичний бік їхнього втілення, що свідчить про розвиток елементів утилітаризму та прагматизму, оскільки успішність людини стає критерієм її гідності.

Утилітарна складова змістового навантаження розвинутої новоєвропейськими мислителями ідеї гідності стала закономірним проявом абсолютизації свободи та культу розуму, які вважалися запорукою не тільки зростання особистого добробуту, а й розвитку та збагачення усього суспільства.

У підрозділі 4.2. **«Раціоцентрично-утилітарний підхід Томаса Гобса до осмислення ідеї гідності»** підкреслюється, що новоєвропейський контекст філософського вчення Т. Гобса поєднується з унікальністю його поглядів на гідність людини, які закладають ідейні підвалини формування особистості, здатної за допомогою розуму самостійно утверджувати закони і правила власного життя.

У філософській спадщині Т. Гобса гідність постає, з одного боку, як критерій моральної самооцінки особистості, а з іншого – як критерій моральної оцінки індивіда суспільством. Показово, що в обох випадках гідність тлумачиться як перевага над іншими, яка дає можливість усвідомлювати цінність людини для суспільства та отримати схвальну оцінку з боку останнього. З огляду на це мислитель доводить, що досягнення гідності можливе тільки завдяки поєднанню розуму і добродійності.

Перевага над іншими та відповідно гідність особистості у філософії Т. Гобса – це не стільки результат соціально набутих якостей особистості, які роблять її типовим соціальним суб'єктом, як результат розвитку природного потенціалу людини, завдяки чому вона набуває власної унікальності та неповторності. З огляду на те, що не всі люди здатні (через лінощі) цілковито реалізувати свій природний потенціал та перетворитися на індивідуальність, гідність у творчості Т. Гобса не набуває егалітарного характеру. Такий підхід до тлумачення поняття гідності стає концептуальною основою збереження станового устрою в суспільстві та визнання політичної нерівності громадян держави.

У підрозділі 4.3. **«Ідея гідності у філософії Жана-Жака Русо та її значення для сучасності»** досліджується своєрідність тлумачення та перспективи обґрунтованого Ж.-Ж. Русо підходу до тлумачення людської гідності.

У супереч Т. Гобсу, який зосереджує свою увагу на нерівності людей у громадянському стані, Ж.-Ж. Русо доводить, що гідність і свобода людини є взаємозумовленими феноменами. Досягнути їх можна тільки звільнившись від природних схильностей і пристрастей завдяки підкоренню їх власній волі та розуму. Отже, на думку Ж.-Ж. Русо, гідність – це етична категорія, зміст якої відображає рівень реалізації людської свободи.

Для Ж.-Ж. Русо свобода – це здатність раціонально контролювати індивідуальні природні потяги заради реалізації всезагального блага засобами громадянського суспільства. Таким чином, Ж.-Ж. Русо, на противагу Т. Гобсу та іншим просвітникам, акцентує увагу вже не стільки на «природній свободі»,

яка передбачає підпорядкування природним інстинктам, скільки на громадянській свободі, що ґрунтується на укладеній рівноправними особистостями угоді.

Обґрунтування автономної особистості, здатної реалізувати власний потенціал у громадянському суспільстві, у філософії Ж.-Ж. Русо поєднується із визнанням гендерної нерівності щодо гідності. Такий підхід зумовлений глибоким переконанням мислителя у тому, що чоловіки і жінки мають докорінно різне соціальне призначення, повноцінна реалізація якого, а відтак і всезагальне благо, можливі тільки у випадку повноцінної реалізації природних відмінностей представників обох статей.

У підрозділі 4.4. **«Імануїл Кант: спроба категоріального визначення гідності»** осмислюються ідейні підвалини визнання всезагальної рівності людей та експлікуються теоретико-методологічні засади її формування.

Вчення про автономію соціального суб'єкта отримало своє концептуальне оформлення в етиці І. Канта, який усім релятивістським уявленням про людську гідність протиставляє вчення про гідність як моральну максиму та абсолют, що не має жодної зовнішньої вигоди та/або користі. Таким чином, у філософії та етиці І. Канта спростовується властива ранній модерній філософії (зокрема, Т. Гобсу) інтенція на зведення людської гідності до соціальної цінності індивіда, на протигагу чому розвивається вчення про гідність як сутнісну характеристику людини.

Основою людської гідності, за І. Кантом, є автономія особистості, яка тлумачиться як здатність і можливість керуватися у своїй поведінці власним розумом та моральним законом. На цьому тлі мислитель розглядає свободу як природне право людини, тим самим закладаючи ідейні підвалини для розгляду гідності не тільки як моральної характеристики, а й як природного права людини.

Утвердження гідності як сутнісної характеристики людини в етиці І. Канта поєднується із чітким розмежуванням існування гідності та усвідомлення гідності. Зокрема, мислитель усвідомлює, що наявність гідності у кожній людини не завжди супроводжується наявністю почуття особистої гідності, яке зазвичай постає у підсумку відповідної до морального закону поведінки. Отже, на думку І. Канта, гідність людини – це внутрішній моральний закон, який обмежує та/або знецінює природні та соціокультурні чинники, відкриваючи можливість для реалізації автономії людської особистості на засадах розуму.

П'ятий розділ **«Індивідуалістичний підхід до ідеї гідності людини в європейській філософії ХІХ ст.»** присвячено дослідженню змістових трансформацій ідеї гідності в некласичній філософії та виявленню їх взаємозв'язку з панівною в цей час соціально-антропологічною програмою.

У підрозділі 5.1. **«Гідність генія як ідеал у філософії Артура Шопенгауера»** експлікується трансформація модерного

антропологічного ідеалу у філософії А. Шопенгауера та висвітлюється своєрідність тлумачення мислителем людської гідності.

Висхідною точкою роздумів мислителя про гідність виступає антагонізм між людиною та соціумом у процесі реалізації свободи. Зокрема, мислитель переконаний, що соціум істотно обмежує реалізацію внутрішнього потенціалу людини, тим самим гальмуючи його розвиток, а водночас своєрідність духовного світу людини. На думку А. Шопенгауера, суспільство нівелює вроджену унікальну індивідуальність, обмежуючи її, а це негативно впливає на людську гідність, яка актуалізується тільки на самоті.

Розглядаючи гідність у контексті проблеми розвитку особистості, А. Шопенгауер спростовує обґрунтований І. Кантом концепт егалітарної гідності та доводить, що гідність – це стан внутрішньої гармонії та критерій моральної самооцінки людської здатності жити відповідно до власних, а не суспільних стандартів і запитів. На цьому концептуальному тлі А. Шопенгауер розвиває вчення про асоціальний характер особистості, повноцінний розвиток якої проявляється у вигляді геніальності.

Розглядаючи гідність як межу розвитку автономії соціального суб'єкта, що досягається шляхом усамітнення, яке є засадничою умовою вільного розвитку природного потенціалу людини, А. Шопенгауер водночас акцентує увагу на соціальному вимірі гідності, яка актуалізується у вигляді честі. На цьому тлі мислитель підкреслює відносний та мінливий характер честі, яка зазвичай ґрунтується на підкресленні соціально значимих та прийнятних більшістю характеристик особистості. Отже, честь, на думку А. Шопенгауера, – це визнання пріоритету в середовищі рівних.

У підрозділі 5.2. **«Етико-екзистенційний вимір розуміння гідності людини у поглядах Сьорена К'єркегора»** розкривається вплив особистісного розвитку на становлення людської гідності крізь призму філософсько-антропологічної спадщини С. К'єркегора.

Розглядаючи роль та місце людини у світі, С. К'єркегор заперечує гегелівський об'єктивізм стосовно людини, оскільки в межах такого підходу відбувається знеособлення та знецінення людини до рівня знаряддя, інструменту історії, в результаті чого людина втрачає можливість керуватися моральними принципами. На думку мислителя, саме здатність людини до постійного усвідомленого й відповідального вибору засвідчує готовність особистості відстоювати власну гідність і унікальність. З цією метою мислитель розмежовує буденний (естетичний) та абсолютний (етичний) виміри і підкреслює ключове значення останнього для самовиявлення та розвитку унікальності особистості.

З огляду на те, що естетичний вимір завжди спрямований на отримання задоволення, свідомо чи несвідомо така людина перетворюється на раба власних бажань. Вона живе у відчаї, не усвідомлюючи власної гідності.

Натомість етичний вимір має абсолютний характер, він дає можливість усвідомити власну сутність і розвиватися відповідно до внутрішнього обов'язку. Тобто етичний вимір – це свідомий розвиток внутрішнього потенціалу людини, у результаті якого людина виявляє власну унікальність, а з нею і гідність.

Подібно до А. Шопенгауера С. К'єркегор зосереджує увагу на протиріччі між суспільством і людиною, водночас підкреслюючи не тільки соціальну ізольованість гідної людини, а й пріоритет одиничного над загальним. Досягнення гідності, як доводить мислитель, відбувається завдяки вірі, що відкриває для людини можливість виявити свою багатогранність стосовно Бога. У такому зрізі людська гідність перетворюється на критерій моральної самооцінки та оцінки рівня духовного розвитку особистості.

У підрозділі 5.3. **«Метафізика гідності людської особистості у творчості Федора Достоєвського»** висвітлюється своєрідність відображення світоглядно-антропологічних інтенцій некласичної філософії у творчій спадщині Ф. Достоєвського та експлікуються змістові трансформації ідеї гідності у релігійній філософії.

На відміну від традиційної релігійної філософії, що експлікує Бога як самостійного, самодостатнього і трансцендентного щодо емпіричного світу людини Абсолюту, у творчості Ф. Достоєвського Бог постає не зовнішнім, а внутрішнім критерієм моральної оцінки життя та вчинків людини. Він є тим моральним ідеалом, який визначає напрям особистісного розвитку. На цьому тлі Ф. Достоєвський доводить, що людська гідність проявляється не тільки завдяки свободі, а й завдяки здатності брати на себе відповідальність за своє життя.

Теоретико-методологічні засновки релігійного світогляду не дають можливості Ф. Достоєвському сформулювати і розвинути повноцінну егалітарну концепцію гідності. Зокрема, мислитель визнає, що гідність є потенційною сутнісною якістю кожної людської особистості, проте вважає, що реалізувати її можуть тільки одиниці.

У підрозділі 5.4. **«Некласичний вимір розуміння гідності людини у філософії Фрідріха Ніцше»** обґрунтовується думка про те, що нігілістична філософія Ф. Ніцше постала вершиною розвитку модерної філософії та індивідуалізму, що вповні відобразилося на своєрідності тлумачення антропологічної проблематики взагалі та людської гідності зокрема.

Експлікований А. Шопенгауером дуалізм особистості та суспільства у філософії Ф. Ніцше набуває концептуального та завершеного вигляду у формі нігілізму. Зокрема, мислитель показує, що у момент знецінення традиційних цінностей («Смерть Бога») суспільство втрачає право нав'язувати людині ідеали і норми, які обмежують її повноцінний розвиток, в результаті чого людина повинна стати автономним моральним суб'єктом, який керується

тільки ірраціональною за своєю природою волею і шукає у своєму власному житті підстави моралі. Показово, що нігілізм мислитель тлумачить не як заперечення суспільних цінностей, а як заперечення свободи та можливості реалізації повноти людського буття.

На думку Ф. Ніцше, єдиним носієм гідності є особистість, яка звільнилася від впливу суспільної opinio, стереотипів та страху бути собою. Особистість протиставляється мислителем знеособленій стандартизованій людині, унікальність якої руйнується шляхом розчинення у соціумі.

Розкриваючи основні вектори суспільного розвитку, Ф. Ніцше вживає поняття «тварина», «людина» і «надлюдина», які використовуються не як оціночні характеристики, а як метафоричний опис основних етапів становлення особистості. Таким чином, ніцшеанська надлюдина може розглядатися як вища форма втілення принципів крайнього індивідуалізму, що передбачає досягнення найвищого ступеня розвитку особистісних сил. Отже, Ф. Ніцше розглядає гідність людини крізь призму найбільш глибинної засади людської особистості – людської потреби бути абсолютним творчим центром буття.

У підрозділі 5.5. «Гідність особистості у світлі філософського ідеалізму Памфіла Юркевича» обґрунтовується думка про те, що українська філософія ХІХ ст. розвивається в загальноєвропейському світоглядно-парадигмальному контексті, що вповні засвідчує філософська спадщина П. Юркевича.

Різно і цілком справедливо критикуючи основні твердження новоевропейського раціоналізму й передусім практичної філософії І. Канта, П. Юркевич звертає свій погляд до релігійної антропології, яка дає можливість, з одного боку, підкреслити богоподібність людини, а з іншого – обґрунтувати ірраціональний характер морального вчинку, який, на думку мислителя, варто розглядати як прояв закладеного Богом у серці людини морального порядку.

Попри чітко виражені релігійні інтенції філософії П. Юркевича, його філософська концепція залишається в парадигмальному просторі неокласичної філософії, що цілком і повністю виявляється в обґрунтуванні індивідуалізму як засадничого принципу реалізації людської гідності. Зокрема, у дусі неокласичної філософії мислитель підкреслює пріоритет індивідуального духовно-морального життя в процесі морального розвитку особистості, тим самим закладаючи основи для подальшого спростування просвітницького раціоналізму та панівного в той час концепту «природи людини».

Обґрунтований П. Юркевичем індивідуалізм не призводить до антагонізму людини з суспільством, а отже не передбачає самотності. Навпаки, мислитель доводить, що гідність у людини проявляється у суспільстві і завдяки суспільству, в межах якого людина діє відповідно до законів справедливості, які вона обирає не з користі, а завдяки поклику серця. Отже, людська гідність у творчості П. Юркевича набуває глибоко екзистенційного виміру і актуалізується як ірраціональний потяг, внутрішнє переживання людини, що

засноване на безкорисливій любові до іншого, забезпечує вільне виконання моральних законів, тим самим сприяючи гармонізації суспільних відносин та забезпеченню суспільної справедливості.

У висновках дисертації сформульовано основні результати дослідження, які висвітлюють проблематику та загальну структуру роботи.

- Визначальна роль парадигмального підходу в контексті історико-філософського пізнання зумовлена гострою потребою у розробці цілісного концептуального окреслення ідеї гідності у вимірі сьогодення. Останнє може стати реальністю тільки за чіткого розуміння соціокультурних та світоглядних витоків цілого спектра змістових конотацій ідеї гідності, які зумовлюють повернення суспільної свідомості до премодерних та модерних форм соціальної організації та відповідних їм ціннісних систем, тим самим істотно обмежуючи свободу особистості. На цьому тлі розкрито своєрідність та інтенції історико-філософського дослідження та показано, що воно завжди спрямоване на формування цілісного концептуального окреслення досліджуваної проблематики у вимірі сьогодення.

- Виявлено, що в сучасному інтелектуальному дискурсі гідність є багатоплановим поняттям, яке має виражений етичний, психологічний, економічний, правовий виміри, що істотно нівелюються за умови, коли гідність розглядається як ціннісна характеристика людини, яка визначається відмінними і навіть протилежними імперативами поведінки у різних соціокультурних середовищах, ідея якої незмінно передбачає набір соціально значимих норм та принципів, які забезпечують усвідомлення самоцінності людини та визначають її суспільну цінність. Ідея гідності – це осердя панівного на певному етапі суспільного розвитку та у відмінних соціокультурних середовищах антропологічного ідеалу.

- На концептуальному тлі філософії Платона та Аристотеля виявлено особливості існування людини в давньогрецькій культурі та показано, що широко декларований у сучасному інтелектуальному дискурсі антропологічний поворот не сприяв утвердженню автономії суб'єктивності, у підсумку чого людська гідність актуалізувалася крізь призму тріади «гідність–розум–звичай». У цьому контексті розкрито своєрідність та відмінності розвинутого Платоном і Аристотелем етичного раціоналізму та показано, що головною причиною домінування поведінкових конотацій змістового навантаження ідеї гідності у добу класичної античної філософії стала своєрідність грецької пайдейї, що заклала фундамент моральної характеристики людини з огляду на її відповідність певному суспільному ідеалу. Поряд із вказаним виявлено витoki екзистенційного виміру ідеї гідності та показано змістову трансформацію етичного раціоналізму у стоїцизм.

- Доведено, що ідейною основою формування середньовічного християнського розуміння гідності був старозавітний міф про гріхопадіння, на тлі якого сформувалася ідея про втрату богоподібності людини через гріхопадіння і про необхідність її повернення шляхом праведного життя. Показано, що принцип богоподібності людини, з одного боку, став ідейною основою розвитку егалітаризму, а з іншого – заклав підвалини для спростування обґрунтованого стоїцизмом фаталізму та обґрунтування можливості повернення людської гідності шляхом буквального повторення подвигу Христа. З огляду на це мучеництво та аскетизм стають вищим критерієм людської гідності.

- Попри суперечливий характер антропологічного вчення Августина, саме в ньому найбільш чітко проглядається ідея самоцінності кожної людини незалежно від її діяльності, соціального статусу чи відповідно до суспільної моралі. Спростовуючи можливість самостійного відродження втраченої через гріхопадіння гідності шляхом праведного життя, Августин тим самим започаткував світоглядний фундамент для знецінення панівного у парадигмі премодерну уявлення про те, що гідність людини здобуває шляхом відповідної соціальним та релігійним вимогам поведінки, чим істотно знецінив пріоритет соціально-поведінкових компонентів у змісті ідеї гідності.

- Виявлено істотні відмінності у своєрідності тлумачення гідності у філософії романського та германського Відродження і показано, що у романському Відродженні ідея гідності актуалізувалася передусім крізь призму антропологічного титанізму, натомість у германському Відродженні тривко зберігалися традиції християнського етичного раціоналізму. На цьому тлі виявлено органічну єдність української ренесансної інтелектуальної думки і з романським, і з германським Відродженням, у результаті чого тут моральна автономність особистості не досягала рівня необмеженого титанізму, а експлікувалася в контексті християнського етичного раціоналізму.

- Концептуальною основою змістових трансформацій тлумачення людської гідності у протестантизмі стало вчення про «свободу та рабство волі», яке, з одного боку, морально обмежувало властивий ренесансному світогляду творчий титанізм, а з іншого – закладало концептуальні підвалини для подальшого розвитку індивідуалізму, який на екзистенційному рівні виявлявся у безмежній вірі в те, що спасіння людини, а відповідно і гідність є результатом наполегливого виконання наперед визначеного Богом призначення, яке експлікується крізь призму ідеї подвижництва, що актуалізується в контексті професіоцентризму та морального ригоризму.

- Істотні змістові трансформації у тлумаченні ідеї гідності протестантизмом не зумовили його ідейного розриву з премодерною парадигмою мислення завдяки збереженню принципу предестинації, який у протестантській інтерпретації заклав ідейні підвалини для утвердження та

розвитку людської індивідуальності та сприяв утвердженню переконання у рівнозначній гідності всіх людей. Водночас саме цей принцип зберігав властиву премодерному світогляду традицію тлумачення гідності крізь призму, з одного боку, наперед визначеного Богом призначення людини, а з іншого – «відповідності» нормам, цінностям та очікуванням протестантської спільноти. Як наслідок, у протестантизмі зберігається притаманне премодерному світогляду протиставлення своїх і чужих, що, звісно, істотно гальмує утвердження ідеї про самоцінність кожної особистості незалежно від соціальних очікувань та історично змінних ціннісних орієнтацій.

- На відміну від віри, яка була головним гносеологічним принципом парадигми премодерну, модерний світогляд орієнтується на всезагальне та об'єктивне знання, що існує незалежно від людини. Такий підхід закладає підвалини для експлікації людини як цілком автономного соціального суб'єкта, який звільняється від Бога та впливу наперед визначеного станомою приналежністю місця у соціумі та відповідних йому функцій. Отже, соціальний суб'єкт не має наперед визначеного призначення, тому у своєму житті керується тільки власним досвідом та знаннями, які стають основою для утвердження його гідності. Ідея автономії соціального суб'єкта стала концептуальною основою розвитку принципу природної рівності людей, яка тлумачиться як потенційна рівність можливостей кожної людини, що істотно нівелювалася через нерівномірний розподіл приватної власності та здатність до підприємницької діяльності. З огляду на це у змістовому навантаженні ідеї гідності у новоєвропейській філософії помітне місце посідають утилітарні та прагматичні елементи, які стають одним із важливих критеріїв соціальної оцінки гідності людини.

- Виявлено наявну у практичній філософії та етиці І. Канта суперечність тлумачення ідеї гідності та показано, що, розглядаючи гідність як сутнісну характеристику людини та право на безумовну повагу, І. Кант водночас веде мову про необхідність досягнення гідності як підпорядкування приписам морального закону. Вказана суперечність, з одного боку, відкрила можливість визнання гідності природним правом кожної людини, в результаті чого ідея гідності перетворюється на правовий феномен, а з іншого – заклала фундамент для розвитку некласичних підходів до тлумачення гідності, в межах яких вона експлікується як здатність реалізувати власний унікальний потенціал.

- Підкреслено, що класична філософія завдяки концептуалізації вчення про природну рівність людей відкрила шлях до звільнення людини від станомої приналежності та наперед встановленого місця і цілі у соціальній ієрархії. Водночас насправді вона так і не змогла звільнити соціального суб'єкта від тотальних соціальних очікувань та наперед заданих ідеалів, що істотно нівелювало свободу реалізації людського потенціалу, а відтак і становлення феномену особистості як вільного та незалежного від впливу соціуму

законодавця власних норм, правил та цінностей, що зумовило постання неklasичних підходів до тлумачення людської гідності. В межах останніх виявляється глибоке протиріччя особистості та суспільства, експлікуються шляхи реалізації внутрішнього потенціалу людини та спростовується егалітарний характер гідності. На цьому концептуальному тлі обґрунтовано причини домінування екзистенційних вимірів гідності у неklasичній філософії.

- Показано, що з огляду на багатоплановий характер гідності, зумовлений соціокультурними, парадигмальними та дисциплінарними чинниками, а також істотними цивілізаційними трансформаціями сьогодення, змістове навантаження ідеї гідності буде істотно змінюватися, актуалізуючи пошук таких методологічних принципів, які забезпечать формування підходу до тлумачення змісту ідеї гідності, що буде характеризуватися високим рівнем теоретичного узагальнення та високим пояснювальним потенціалом.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Одноосібна монографія

1. Дойчик М. В. Ідея гідності в історії європейської філософії [Текст] : монографія. Видання 2-ге, доповнене. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2018. 394 с. (20,9 друк. арк.).

Наукові статті у фахових виданнях України

1. Дойчик М. В. Толерантність як вияв гідності нації. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2008. Вип. 15. С. 273–280 (0,52 друк. арк.).
2. Дойчик М. В. Гідність людини у філософії стоїцизму. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2009. Вип. 17. С. 203–212 (0,5 друк. арк.).
3. Дойчик М. В. Ідея гідності людини в європейському ренесансному гуманізмі. *Гілея: науковий вісник*. 2010. Вип. 40. С. 125–131. (0,58 арк. друк.).
4. Дойчик М. В. Милосердя як складник гідного буття людини. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Філософія*. 2010. Вип. 534-535. С. 156–161. (0,66 друк. арк.).
5. Дойчик М. В. Категорія «гідність» у філософії Імануїла Канта. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2011. Вип. 14. С. 87–92. (0,53 друк. арк.).
6. Дойчик М. В. Специфіка розуміння ідеї гідності в українському ренесансному гуманізмі. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*. 2011. Вип. 16. Ч. 1. С. 47–52. (0,55 друк. арк.).
7. Дойчик М. В. Специфіка розуміння категорії «гідність» в етиці Аристотеля. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2012. Вип. 16. С. 133–138. (0,52 друк. арк.).

8. Дойчик М. В. Антиномічний вимір гідності людини у християнській філософії Аврелія Августина. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 75 (№8). С. 269–272. (0,69 друк. арк.).

9. Дойчик М. В. Постановка і розв'язання проблеми гідності людини у Новочасній філософії. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2013. Вип. 17. С. 100–110. (0,59 друк. арк.).

10. Дойчик М. В. Творчість як вияв гідності у філософії людини Миколи Бердяєва. *Ноосфера і цивілізація. Всеукраїнський філософський журнал*. 2014. – Вип. 1 (15). С. 59–64. (0,5 друк. арк.).

11. Дойчик М. В. Метафізика гідності людської особистості у творчості Ф. Достоєвського. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. Вип. 19. С. 32–38. (0,67 друк. арк.).

12. Дойчик М. В. Трактування духовності як основи гідності людини у філософії А. Шопенгауера. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Серія «Філософія»*. 2016. Вип. 20. С. 51–57. (0,66 друк. арк.).

13. Дойчик М. В. Ідея гідності у філософії Ж.-Ж. Русо та її значення для сучасності. *Практична філософія: науковий журнал*. 2018. № 2 (68). С. 53–61. (0,93 друк. арк.).

14. Doichyk M. Cultivating dignity in Jean-Jacques Rousseau's social-ethical conception: gender aspect. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Серія «Філософія»*. 2018. Вип. 21. С. 16–22. (0,69 друк. арк.).

**Наукові статті у періодичних виданнях іноземних держав за
напрямком дисертації і фахових виданнях України, які включені до
міжнародних наукометричних баз**

1. Дойчик М. В. «Действуя достойно, мы становимся достойными»: феномен достоинства в «Никомаховой этике» Аристотеля. *Социальное воспитание. Научный журнал*. Витебск, 2015. №1 (5). С. 30–37. (0,52 друк. арк.).

2. Дойчик М. В. Рене Декарт о достоинстве человека. *Социальное воспитание. Научный журнал*. Витебск, 2015. – №2 (6). С. 3–9. (0,5 друк. арк.).

3. Дойчик М. В. Гідність особистості у світлі філософського ідеалізму П. Юркевича. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 100 (9). С. 116–121. (0,89 друк. арк.).

4. Дойчик М. В. Ідея гідності людини у сократичних діалогах Платона. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 102 (10). С. 305–309. (0,79 друк. арк.).

5. Дойчик М. В. Ідея гідності у філософській творчості Ф. Ніцше. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 105 (2). С. 252–257. (0,78 друк. арк.).

6. Дойчик М. В. Етико-екзистенційний вимір розуміння гідності людини у філософській творчості С. К`єркегора. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 107 (4). С. 172–177. (0,84 друк. арк.).

7. Дойчик М. В. Гідність генія у філософській творчості А. Шопенгауера. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2016. Вип. 111 (8). С. 249–254. (0,94 друк. арк.).

8. Дойчик М. В. Ідея гідності у філософії Томаса Гоббса. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 132 (5). С. 150–156. (1 друк. арк.).

9. Doichyk M. Protestant view on Human Dignity from the perspective of Max Weber's methodological individualism: social potential. *Релігія та Соціум. Міжнародний часопис*. 2018. № 1-2 (29-30). С. 71–77. (0,58 друк. арк.).

10. Дойчик М. В. Юстин Мученик: перший досвід філософського осмислення християнського розуміння гідності. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Філософія*. 2018. Вип. 806. С. 132–138. (0,68 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Дойчик М. В. Проблема гідності людини в античній філософії. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2009»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 21–22 квітня 2009 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. Ч. 1. С. 20–22. (0,17 друк. арк.).

2. Дойчик М. В. Філософія гідності доби Відродження. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2010»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 21–22 квітня 2010 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. Ч. 1. С. 23–26. (0,23 друк. арк.).

3. Дойчик М. В. Аксіологічний вимір категорії «гідність». *Актуальні проблеми трансформації моральних цінностей сучасного українського суспільства: Всеукраїнська науково-практична конференція*: матеріали доповідей та виступів (Івано-Франківськ, 10–11 травня 2010 р.). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2010. С. 82–85. (0,2 друк. арк.).

4. Дойчик М. В. Вчення Григорія Сковороди про гідність людини та його значення для сучасності. *Українська філософська думка у контексті європейської філософії: Всеукраїнська науково-практична конференція*: матеріали доповідей та виступів (Івано-Франківськ, 19–20 травня 2011 р.). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. С. 191–192. (0,1 друк. арк.).

5. Дойчик М. В. Актуалізація проблеми гідності людини у середньовічній філософії. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 18–19 квітня 2012 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. Ч. 1. С. 18–21. (0,22 друк. арк.).

6. Дойчик М. В. Релігійний вимір гідності людини у західній християнській філософії. *«Аврамічні релігії в Україні: історія, етнокультурні взаємовпливи, міжконфесійні взаємини»*: матеріали наукової конференції (Галич, 25 травня 2013 р.). Галич: Національний заповідник «Давній Галич», 2013. С. 134–140. (0,46 друк. арк.).

7. Дойчик М. В. Взаємообумовленість гідності людини та практики милосердної любові у християнському віровченні. *Із Києва по всій Русі: Збірник матеріалів наукової богословсько-історичної конференції, присвяченої 1025-літтю Хрещення Київської Русі-України* (Київ, 15 травня 2013 р.). Київ: Київська православна богословська академія, 2013. С. 405–410. (0,31 друк. арк.).

8. Дойчик М. В. Естетика гідності людини в італійському Відродженні. *Творчі пошуки в галузі мистецтва та художньої освіти: традиції, сучасність та перспективи*: матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції (Луганськ, 17 квітня 2013 р.). Луганськ: Альма-матер, 2013. С. 26–33. (0,51 друк. арк.).

9. Дойчик М. В. Гідність людини як критерій становлення демократичного суспільства. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього України*: матеріали III Міжнародної наукової конференції (Запоріжжя, 29 березня 2013 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2013. С. 90–94. (0,32 друк. арк.).

10. Дойчик М. В. Гідність людини у світлі філософії Нового часу. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 16–17 квітня 2013 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. Ч. 1. С. 99–102. (0,24 друк. арк.).

11. Дойчик М. В. Філософія гідності Рене Декарта. *Філософія у сучасному соціумі*: матеріали міжнародної наукової конференції (Донецьк, 24–26 квітня 2013 р.). Донецьк: ДонНУ, 2013. Т. 1. С. 240–243. (0,21 друк. арк.).

12. Дойчик М. В. Гідність людини як світоглядно-ціннісний орієнтир суспільних трансформацій. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті»* (Харків, 25–26 квітня 2013 р.). Харків: Видавничий центр «ХАІ», 2013. С. 11–12. (0,09 друк. арк.).

13. Дойчик М. В. Гідність особистості у творчості Миколи Бердяєва. *Творчість як спосіб буття свободи*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 16 травня 2013 р.). Київ: НТУУ «КПІ», 2013. С. 64–65. (0,1 друк. арк.).

14. Дойчик М. В. Секуляризація гідності людини: утвердження чи нівеляція? *Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості*: матеріали XXXII Міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 26 квітня 2013 р.). Донецьк: Мидгарт, 2013. С. 43–45. (0,16 друк. арк.).

15. Дойчик М. В. До філософії гідності. Артур Шопенгауер. *Проблеми моралі: теорія та практика*:: Збірник тез учасників IV Міжнародної наукової конференції з етики (Івано-Франківськ, Яремче, 24–25 травня 2013 р.). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2013. С. 35–36. (0,12 друк. арк.).

16. Дойчик М. В. Соціокультурна складова відродження гідності української нації. *Роздуми про глобальну політичну теорію (в контексті енцикліки «Caritas in Veritate»)*: матеріали доповідей у секціях учасників Міжнародної наукової конференції (Львів, 13–14 березня 2014 р.). Львів: Український католицький університет. С. 24–25. (0,1 друк. арк.).

17. Дойчик М. В. Абсолютизм кантівського розуміння гідності. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 15–16 квітня 2014 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. Ч. 1. С. 72–75. (0,12 друк. арк.).

18. Дойчик М. В. Віталій з Дубна про гідність і призначення людини. *Святий рівноапостольний Володимир – творець Української Держави*: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю упокоєння святого рівноапостольного великого князя Володимира, Хрестителя Руси-України, мученицької кончини святих страсотерпців благовірних князів Бориса і Гліба та 900-літтю перенесення їхніх мощей (Київ, 13–14 травня 2015 р.). Київ: Київська православна богословська академія, 2015. С. 250–255. (0,33 друк. арк.).

19. Дойчик М. В. Гідність як рушійна сила творчості. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 21–22 квітня 2015 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. Ч. 1. С. 118–120. (0,13 друк. арк.).

20. Дойчик М. В. Діалектика індивідуального та соціального у феномені гідності. *Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті»* (Харків, 21–22 квітня 2015 р.). Харків: Видавничий центр «ХАІ», 2015. С. 13–15. (0,12 друк. арк.).

21. Дойчик М. В. Піко делла Мірандола про гідність і творчість людини. *Творчість у філософських вимірах*: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 14–15 травня 2015 р.). Київ: НТУУ «КПІ», 2015. С. 62–63. (0,1 друк. арк.).

22. Дойчик М. В. Концепція гідності людини у філософії Памфіла Юркевича. *Українська філософія як шлях до європейської інтеграції: II Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська філософська думка у контексті європейської філософії: історія і сучасність»*: матеріали доповідей та виступів (Івано-Франківськ, 29–30 травня 2015 р.). Івано-Франківськ: Видавець Голіней О. М., 2015. С. 27–29. (0,15 друк. арк.).

23. Дойчик М. В. Бунт як вияв гідності людини у філософській творчості Ф. Достоєвського («Брати Карамазови»). *Стратегія майбутнього: соціально-філософський вимір*: матеріали міжкафедрального круглого столу (Одеса, 19 листопада 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 59–62. (0,18 друк. арк.).

24. Дойчик М. В. Академічна чесність як чинник актуалізації гідності особистості. *Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації*: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.). Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. Ч. II. С. 14–16. (0,24 друк. арк.).

25. Дойчик М. В. Гідність особистості в соціальному управлінні: філософський досвід Платона. *Сучасні проблеми управління: діалектика централізації та децентралізації*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 10 грудня 2015 р.). Київ: НТУУ «КПІ», 2015. С. 33–35. (0,22 друк. арк.).

26. Дойчик М. В. Роль університету у вихованні гідного громадянина: досвід академічної чесності. *Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 95-річчя заснування Донецького національного технічного університету)*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Красноармійськ, 17–18 березня 2016 р.). Красноармійськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. С. 93–97. (0,27 друк. арк.).

27. Дойчик М. В. До питання про гідність людини. Томас Гоббс. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017»*: матеріали доповідей та виступів (Київ, 25–26 квітня 2017 р.). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2017. Ч. 1. С. 74–76. (0,12 друк. арк.).

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

1. Дойчик М. В. Гідність людини як цінність буття суспільства. *Історія філософії як школа думки. Збірник на пошану професора Степана Возняка (до 85-річчя з дня народження)*. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. С. 513–514. (0,1 друк. арк.).

2. Дойчик М. В. Фрідріх Ніцше: роздуми про гідність. *Історія філософії у вітчизняній духовній культурі*. Полтава: ТзОВ «АСМІ», 2016. С. 214–220. (0,42 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Дойчик М. В. Ідея гідності: від Античності до Модерну (історико-філософський аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2019.

Вперше в українській соціогуманитарній науці розкрито історико-філософську динаміку розвитку змістового навантаження ідеї гідності від Античності до Модерну та виявлено парадигмальну та соціокультурну зумовленість її змістового навантаження. Розкрито своєрідність теоретико-методологічних засад історико-філософського дослідження ідеї гідності; окреслено панівні у сучасному інтелектуальному дискурсі підходи до тлумачення змістового навантаження ідеї гідності та виявлено внутрішнє протиріччя між гуманітарно-антропологічним змістом гідності, який виражається у самоцінності особистості, та соціально-цивілізаційними та/чи ідеологічними параметрами, що задають систему координат для самовизначення особистості, тим самим закладаючи світоглядні засади соціально схвальної поведінки людини. Обґрунтовано принципове значення парадигмального підходу в процесі історико-філософського дослідження ідеї гідності.

В ході історико-філософської ретроспекції ідеї гідності від Античності до Модерну показано, що багатоплановий характер змісту гідності нівелюється у випадках, коли гідність розглядається як ціннісна характеристика людини, яка передбачає набір соціально значимих норм та принципів, що забезпечують усвідомлення самоцінності людини та визначають її суспільну цінність. Ідея гідності – це осердя панівного на певному етапі суспільного розвитку та у відмінних соціокультурних середовищах антропологічного ідеалу. Обґрунтовується твердження, що гідність – це не тільки сутнісна характеристика людини, а й певний ідеал, якого людина повинна досягнути у своєму індивідуальному та соціальному розвитку.

Ключові слова: гідність, антропологічний ідеал, самоцінність людини, соціальна програма, моральна поведінка, чесноти, моральна автономія, категоричний імператив, справедливість, пристрасті, антропоцентризм, теоцентризм, ригоризм, етичний раціоналізм.

АННОТАЦІЯ

Дойчик М. В. Идея достоинства: от Античности до Модерна (историко-философский анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепр, 2019.

Впервые в украинской социогуманитарной науке раскрыта историко-философская динамика развития смысловой нагрузки идеи достоинства от Античности до Модерна, в ходе которой обнаружена парадигмальная и соціокультурная обусловленность смысловой нагрузки идеи достоинства. Раскрыто своеобразие теоретико-методологических основ историко-

философского исследования идеи достоинства и намечены господствующие в современном интеллектуальном дискурсе подходы к толкованию смысловой нагрузки идеи достоинства. Раскрыто внутреннее противоречие между гуманитарно-антропологическим содержанием идеи достоинства, которое выражается в самоценности личности, и социально-цивилизационными и/или идеологическими параметрами, которые задают систему координат для самоопределения личности, закладывая мировоззренческие основы социально одобренного стереотипа поведения человека.

В ходе историко-философской ретроспекции идей достоинства от Античности до Модерна обнаружен многоплановый характер идеи достоинства и показано, что последний нивелируется в случаях, когда достоинство рассматривается как ценностная характеристика человека, которая предусматривает набор социально значимых норм и принципов, обеспечивающих осознание самоценности человека и определяющих общественную ценность человека. Идея достоинства – это сердцевина господствующего на определенном этапе общественного развития и в различных социокультурных средах антропологического идеала. Обосновано положение, что достоинство – это не только сущностная характеристика человека, но и определённый идеал, которого человек должен достичь в своем индивидуальном и социальном развитии.

Ключевые слова: достоинство, антропологический идеал, самоценность человека, социальная программа, моральное поведение, добродетель, нравственная автономия, категорический императив, справедливость, страсти, антропоцентризм, теоцентризм, ригоризм, этический рационализм.

SUMMARY

Doichyk M.V. The Idea of Dignity: from Antiquity to Modernity (Historical-Philosophical Analysis). – Manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor of Sciences in Philosophy, Speciality 09.00.05. – History of Philosophy. – Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2019.

The dissertation presents the historical-philosophical development of the idea of dignity from antiquity to modernity, revealed in the Ukrainian socio-humanitarian science for the first time. In the course of the analysis the paradigmatic and socio-cultural background for the content of the idea of dignity was brought into focus. The specificity of the theoretical and methodological premises for the historical-philosophical reconstruction of the idea of dignity was highlighted, and the existing in the contemporary intellectual discourse dominant approaches to the interpretation of the idea of dignity content were described. The above mentioned ideas served as the background for the revelation of the inner conflict between the humanitarian-anthropological content of the idea of dignity, dealing with the self-value of any

personality, and the social-civilizational and/or ideological parameters coordinating the self-identification of a personality, at the same time, laying down the ideological bases for the socially approved stereotypes of human behaviour.

The historical-philosophical retrospection of the idea of dignity displayed the ambiguity of the Ancient interpretation of the idea. The research revealed that, by contrast to the Ancient Greeks considering dignity to be the criterion for a person's social weight according to his/her capability to fulfill the social mission, the Stoics explained the life in tune with nature as the ability to overcome the inner worries, passions, desires, fears, and depression. In other words, according to the Stoicism, dignity obtains a deeply existential shape and is regarded not as the criterion for the social value of a person, but as the inner property of a human soul and the criterion for the moral self-esteem.

The conceptual basis for the medieval interpretation of dignity was the Old Testament myth about the Fall of Man, being the background for the idea of the loss of the God-like image of a person due to the Fall and of the necessity to obtain it back by means of the pious life. The research found out that the principle of the godlike nature of a person, on the one hand, became the ideological basis for the development of egalitarianism, and on the other hand, laid down the premises for the refutation of fatalism having been proved by the Stoicism, and substantiated the possibility to obtain human dignity back by means of repeating Christ's path. Taking the above mentioned into consideration, asceticism and martyrdom become the supreme criterion for human dignity.

The specificity of the Renaissance philosophical interpretation of the idea of dignity content appears to be the result of the substantial reinterpretation of the Christian anthropology, due to which a person starts being regarded as the one having the divine potentials to be realized during his/her life. Regarding this fact, human dignity is considered from the perspective of the capability to create and to actively participate in the civil life. This approach, though contributing to the liberation of a person from the life program predetermined by the social origin and Divine idea and contributing to the consolidation of the idea of the natural equality of all people, still follows the pre-modern paradigm of thought concerning the general aim of life and activity of a person.

The ideological and social-cultural bases for the content transformation of the idea of dignity in the modern philosophy were traced back; and the increase in the significance of the utilitarian component of the dignity content, as developed by the modern philosophers, was shown to have been the inevitable result of defining freedom as the absolute idea and of the mind cult, considered to be the pledge of the increase in the personal and social weal. Taking the above mentioned into account, a worthy person is not an egocentric person, striving for self-enrichment, but a person capable to realize his/her potential and to contribute to the development of the whole society.

The analysis of the non-classical thinkers' philosophical views revealed that the ideological heterogeneity of the non-classical philosophy didn't substantiate any considerable connotations of the idea of dignity. At this time it obtained its deeply existential content and was defined as the essential characteristic feature of a personality, revealed in the capability to constantly improve oneself in discordance with the formal moral laws, but following the direction defined by the deep inner beliefs of an irrational origin.

In the course of the historical-philosophical retrospection of the idea of dignity from antiquity to modernity the multimodal character of this idea was revealed. This multimodal character is shown to be neglected when dignity is regarded as the axiological characteristic of a person, presupposing the set of the socially important norms and principles to prove the realization of a person's self-value, and defining the social value of a person. In other words, the idea of dignity proves to be the core of the anthropological ideal, dominant at the certain stage of the human development and in the various social-cultural societies. This ideological background gives rise to the claim that dignity is not only the essential characteristic feature of a person, but presents itself as a certain ideal for a person to achieve in his/her individual and social development.

Key words: dignity, anthropological ideal, self-value of a person, social program, moral behavior, virtues, moral autonomy, categorical imperative, justice, passions, anthropocentrism, theocentrism, rigorism, ethical rationalism.